

Світлана ГАНАБА

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних
дисциплін, Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
<https://orcid.org/0000-0002-4373-7075>

Ключові слова: освіта, філософія
освіти, суспільні кризи, стратегії розвитку.

Огляд представлений ключовими ідеями, що розглядалися учасниками міжнародної наукової конференції «Надії та тривоги людства, виражені у філософії освіти ХХ та ХХІ століття», яка цьогоріч на-

УДК 101.(34):64

DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.3(90).02

**НАДІЇ, ЗАНЕПОКО-
ЄННЯ ТА ВІДПО-
ВІДІ ФІЛОСОФІЇ
ОСВІТИ НА ВИКЛИ-
КИ СУЧАСНОГО
СВІТУ: ОГЛЯД-ЕСЕ
МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕ-
РЕНЦІЇ ‘THE HOPES
AND ANXIETIES
OF HUMANITY
AS EXPRESSED IN
THE PHILOSOPHY
OF EDUCATION
OF THE 20TH AND
21ST CENTURIES.
BIODOXOGRA-
PHIC SUBTITLE:
THE LEGACY
OF JOSEPH PIETER
(1904–1989)’**

© Ганаба С., 2023

прикінці вересня була проведена у Сілезькому університеті (м. Катовіце, Польща). Контент подій містив обговорення ключових ідей трансформації освіти задля її здатності стати «авангардом суспільних змін».

Зазначено, що сучасними філософами започатковано низку провідних й епохальних дискурсів, які стосуються людської природи та концентруються на психосоціальному та духовному стані людини, розвитку й адаптаційних можливостей у ситуації панування інформаційних технологій, а в умовах воєнного лихоліття, перед обличчям глобальних техногенних криз виправдовують надії з подоланням вищезазначених загроз й відновленням інтеграції людиною внутрішнього сенсу життя, визнання важливості освіти у подоланні кризових ситуацій, соціальних та цивілізаційних бар'єрів, а також вирішення морально-етичних дилем. Освіта має зосередитися на проектуванні стратегій навчальної діяльності, а не обме-

жуватися конкретними дидактичними побудовами. Її місія полягає у тому, щоб окреслювати орієнтири освітньої діяльності й коли вичерпають свій евристичний потенціал, переформатувати їх, відшукуючи в умовностях, закономірностях нові прогалини й відповідно нові можливості для подальшого розвитку. Друга частина конференції мала біодоксогографічний характер й була присвячена осмисленню інтелектуальному досвіду сучасного світу. Учасники міжнародної конференції реконструювала, інтерпретували та переомислювали спадщину знаного польського педагога, філософа, психолога, засновника Педагогічного інституту у місті Катовіце Юзефа Пітера.

Стрімкий розвиток науки й інформаційних технологій змінює палітру світового розвитку, розкриває його суперечливу та складну природу. Світ шукає можливості розвитку у випадковості й другорядності, демонструючи дисгармонію як продуктивний стан. В основі поточних змін неможливо чітко спланувати план дій вирішення певної ситуації. Очевидно, що ймовірність раптових подій збільшує рівень напруги, хаосу й плутанини, посилює відчуття складності й ситуативності в осмисленні проблем світу. Професор Каліфорнійського університету Жаме Кассіо у статті «Зустріч з епохою хаосу» зауважує, що коли обставини не просто нестабільні, а хаотичні, то результати не можна передбачити, бо вони несподівані [3]. Отож потуги людини зрозуміти й впорядкувати світ зводяться нанівець, оскільки те, що розвивається у складності й знаходить ресурс у дисгармонії, не життєздатне в умовах спрощення. Орієнтиром у цьому процесі для людини є усвідомлення того, що зміни – це норма. Вони відбуваються через мінливість зов-

нішнього та внутрішнього середовища, постійний пошук ідей й можливостей для пошуку стабільності хоча б на короткий час. На цьому фоні розвивається тривожність, безпорадність та неспроможність людини приймати продуктивні рішення. Загалом цей стан продукує пасивність, відчуття відчаю через втрачені можливості, почуття залежності від когось, хто може приймати рішення. Людина не здатна зрозуміти причину, оскільки вона або давно минула, або може їй здатися відверто жакливою чи дивною. Причини й рішення певної події часто позбавлені будь-якої логіки чи мети, а отже, незрозумілі. Отож сучасний світ дедалі частіше спантелічує людей на всіх рівнях свого буття й, водночас, актуалізує проблему, як, попри апокаліптичні нотки у світовідчутті сучасного світу людині, віднайти ресурси жити й бути успішною у мінливостях долі? Очевидно, що однозначної відповіді на це складне й багатоаспектне питання бути не може. Міркування над цією проблемою передбачає необхідність комплексного аналізу проблеми.

Численні тривоги на тлі поширення злодіянь тоталітарних систем, збільшення кількості та масштабів низки суспільних катастроф, зростання різного виду аксіологічних, індивідуальних й соціальних аберацій, посилення низки економічних та соціокультурних проблем ХХ століття та початку ХХІ століття є сферою зацікавлень літераторів, митців, науковців, усіх, кому не байдужі проблеми гуманітаристики й долі людства загалом. Зокрема, дослідники, які працюють у проблемному полі філософії освіти, не лише прагнуть збагнути природу та джерела низки конфліктогенних явищ сучасного світу, а й намагаються віднайти ресурси й шляхи їх подолання за допомогою освіти і в освіті зокрема. Ілюстрацією можуть слугувати матеріали методологічного семінару «Масова культура, освіта і перспективи індивідуальності», проведеного у редакції журналу «Філософія освіти». Під час обговорення проблем сучасної освіти вітчизняні та зарубіжні науковці наголосили, що оскільки ринкове суспільство з його «інструментальною раціоналізацією веде до гомогенізації і стандартизації масової культури, проявом якої є напівосвіта, яка призводить до руйнації особистості та соціальних патологій», то актуалізується проблема подолати кризові явища в освіті шляхом «через повернення індивіда та усвідомлення суспільної значущості індивіда, завдяки засобам цілісної освіти» [2, с. 70]. Зауважимо, що сучасними філософами започатковано низку провідних й епохальних дискурсів, які стосуються людської природи та концентруються на психосоціальному та духовному стані людини, розвитку її адаптаційних можливостей у ситуації панування інформаційних технологій, а в умовах воєнного лихоліття, перед обличчям глобальних техногенних криз виправдовують надії з подоланням вищезазначених загроз й відновленням інтеграції людиною внутрішнього сенсу життя, визнання важливості освіти у подоланні кризових ситуацій, соціальних та

цивілізаційних бар'єрів, а також вирішення морально-етичних дилем.

У статті презентовано розгляд низки продуктивних ідей та міркувань представників філософії освіти, які можуть бути продуктивними у подоланні викликів, суспільних криз та небезпек сучасного світу. За основу розгляду взято виступи учасників Міжнародної наукової конференції «Надії та тривоги людства, виражені у філософії освіти ХХ та ХХІ століття», яка цьогогоріч наприкінці вересня була проведена у Сілезькому університеті (м. Катовіце, Польща). Організатором конференції виступило Товариство філософії освіти, яке у рамках цієї конференції провело Х з'їзд своїх членів та обговорило шляхи подальшого розвитку. Продуктивний обмін думками, аналіз й обмірковування цікавих позицій та ідей, глибока рефлексія над означеними проблемами визначали напрям дослідницької парадигми й науковий клімат конференції. Варто зазначити, що конференція мала міждисциплінарний характер, де до продуктивної співпраці були запрошені психологи, педагоги, філософи, соціологи, історики, культурологи, літературознавці, політологи та інші, хто є причетним до вивчення світу людини.

Метою цьогогорічної конференції було обговорення інтелектуальних ресурсів та надбань людства у подоланні кризових явищ суспільного життя й освіти зокрема. Доповіді спікерів охопили широке коло тем, зокрема:

- аналіз предвісників та генези розвитку філософської педагогіки у часовій ретроспективі;
- занепокоєння людства, виражене у філософії освіти, літератури та мистецтва ХХ–ХХІ століття;
- надії людства, виражені у філософії освіти, літератури та мистецтва ХХ–ХХІ століття;
- ілюзії людяності, виражені у філософії освіти, літератури та мистецтва ХХ–ХХІ століття;
- сучасна філософія освіти як можливість зміцнення людини і натхнення для розвитку культури і цивілізації.

Учасники міжнародної наукової конференції запропонували низку продуктивних цікавих міркувань, які є релевантними у вирішенні глобальних проблем сучасного світу за допомогою освіти, окреслили риси та характеристики, якими має володіти сучасна людина, щоб запропонувати адекватні відповіді на виклики сьогодення, й поміркували, яких обрисів має набути освіта у соціокультурному полі сучасності. Основним меседжем у обговореннях є визнання того, що зміни в освіті не є простою трансформацією, а передбачають глибинну радикальну перебудову з метою отримання нових її якостей та характеристик. Загалом, мова йде про подолання її традиційних усталених меж (границь). Така освіта за своєю природою є трансгресивною, процесуальною, яка не замикається у своїх межах, а орієнтується на перспективу новизни та змін у майбутньому [1, с. 100]. Так, професор Ягелонського університету Марсін Реберс у доповіді «Досвід зустрічі та його вплив на виховання та навчання. Сучасна філософська педагогіка з погляду філософії антропології Больнова, Левінаса і Тішнера» визначає важливими проблемами сучасної Європи: європейську інтеграцію та міжкультурні відносини. Щоб вирішити ці проблеми, на думку науковця, європейці повинні шукати спільну основу для інтеграції людей та суспільства, які є дуже відмінними у культурному та релігійному відношенні. Національні держави створюються на основі різних етнічних груп, традицій, релігій і місцевих культур, з якими ідентифікуються громадяни, створюючи певну єдність, пов'язану спільною історією та поставленими цілями. Їх об'єднує спільна, хоча й сповнена відмінностей культура та мова. Також на розвиток міжкультурних інтеграційних процесів впливають релігія, світогляд і моральні принципи. Зокрема, релевантну роль у забезпеченні інтеграційних процесів у Європі відіграють гуманітарні науки. Проте сучасні гуманітарні науки сьогодні

стикаються з новими викликами у своєму розвитку й відчувають труднощі у здатності забезпечити прилучення людей до загальнолюдських цінностей. Ці виклики пов'язані із розвитком наукоємних технологій. Чи замінять гуманітарні науки в їх класичному розумінні, засновані на словах, цифрові гуманітарні науки, які мають справу з людьми з точки зору віртуального простору? На це питання сьогодні важко відповісти. Замінити класичну гуманітаристику, на мою думку, неможливо, хоча ми зараз спостерігаємо таку тенденцію. Радше можна говорити про окремі напрями гуманітарних наук, який займається проблемами людини у зв'язку з новим цивілізаційним простором.

Професор Варшавського університету Рафаль Годонь у доповіді «Питання про педагогіку в часи тривоги» звертає увагу на кризу університету як освітньої й суспільної інституції, трансформація якої залежить від запитів та суспільних викликів певної історичної епохи. Університет як соціокультурна інституція розуміється як індикатор змін. Відповідно, зміни соціокультурного характеру окреслюють перед Університетом проблему переосмислення його місця й ролі, призначення у реаліях суспільного життя. Р. Годонь вважає, що теперішні університети знаходяться під загрозою втрати своєї ідентичності та соціального призначення. У своїх міркуваннях він звертається до герменевтичної інтерпретації поняття ситуації (Г.-Г. Гадамер) та філософського розуміння навчального закладу (Т. Славек). Вбудовування його міркувань у практики філософської рефлексії дозволяє вловити специфіку та складність освіти як педагогічної ситуації, особливо в особистісному вимірі. На жаль, вища освіта на практиці досить часто відрізняється від того, що ми розуміємо в сучасній європейській педагогіці як освітній досвід. Основні загрози він вбачає у пріоритеті засвоєння «готової суми» знань перед діалогічним розмірковуванням над проблемами, посилаючись на га-

дамерівську концепцію розмови. Розмисли професора Р. Годоня знайшли подальший аналіз у доповіді професора Варшавського університету Яна Рутковського «Чому стає все важче виховувати?». Основну причину він вбачає у втраті соціокультурного призначення освіти. Здобувачі освіти дедалі частіше сприймають її як об'єктивну даність, аніж чим суб'єктивну необхідність. Щоб освіта була соціально значимою для людини, вона має бути інноваційною. Інноваційний характер освіти він розуміє як таку, що розвиває відповідні до запитів епохи навички та уміння у людини. Релевантною є його думка про те, що освітній ресурс та можливості повинні відповідати потребам економіки. Освітня система втрачає ефективність, якщо не відповідає запитам економіки. По-перше, незважаючи на високий рівень охоплення, вона не готує достатню кількість випускників з необхідними навичками. Як результат, студенти закінчують освітній заклад, отримують дипломи, а не уміння, тому й якість освіти у багатьох студентів є низькою. Системи освіти залишаються зосередженими на забезпеченні відмінної освіти для небагатьох за рахунок підвищення якості навчання для більшості. Крім того, системи все ще здійснюють повільний перехід від навчання основам професії до прищеплення навичок вищого рівня, таких як критичне мислення та конструктивне вирішення проблем. По-друге, негаразди в освіті полягають у тому, що за виключенням кількох країн ЄС у дорослих мало можливостей для перенавчання або отримання нових навичок. Професор Університету кардинала Стефана Вишинського Даріуш Степковський у своїй доповіді аналізує вплив на кар'єрне зростання випускників університетів і коледжів Польщі рівня набуття низки професійних та життєвих компетенцій. Він наголошує, що в основі добору необхідних компетенцій є потреби ринку праці. Посилаючись на педагогічні концепції С. Гессена та Д. Беннера, він презентував авторську мо-

дель компетентнісного навчання відповідно до потреб сучасного світу. Його теоретична модель певною мірою корелюється із думками доцентки Сілезького університету Беати Еклер-Оконь. Дослідниця у своєму виступі зосередила увагу на пошуку ефективних шляхів та способів самоорганізованого навчання та самовдосконалення. Вона виокремила два чинники саморозвитку людини – це аутотерапія та самовиховання. Завдяки цим чинникам, на її думку, є можливим розкрити динаміку розвитку внутрішньої автономії, самовизначення і психологічної «незалежності» по відношенню до соціального середовища. Людина самовдосконалюється, якщо має налагоджену соціальну комунікацію зі світом та здатна до якісного й продуктивного діалогу з собою. Аутотерапію та процес самовиховання дослідниця презентує як механізми психічної саморегуляції, які сприяють створенню позитивних життєвих установок. Прагнення до саморозвитку і супутня йому радість життя ведуть людину безпосередньо до джерел справжнього психічного здоров'я. Варто зазначити, що практична реалізація її міркувань можлива за рахунок впровадження у практику освіти теорії участі, запропонованої Каролем Войтилою. Ця теорія ґрунтується на двох вимірах участі людини у житті спільноти: перший – «Я» та «Інші»; другий – «Ми». Б. Еклер-Оконь постулює можливості реалізації теорії участі К. Войтили у навчальній діяльності, аналізуючи можливість розвитку особистості засобами освіти, конструктивних механізмів розвитку спільнот за допомогою діалогу, солідарності і протистояння та уникнення чи нівелювання таких, що перешкоджають конформізму та відчуженню.

У доповіді «Аргументація як практика для критичного та рефлексивного підходу до надій і страхів людства в 20-му та 21-му століттях на основі теорії освіти та вихованні професора Університету Гумпольда у Берліні Дітріха Беннера освіта постає особливою соціальною діяльністю

спрямованою на досягнення результату. Дослідник вважає, що результат у педагогічних практиках можна впорядкувати за допомогою двох принципів: установчих та регулятивних. До установчих принципів належать принцип схильності до формування та принцип покликаності до власної діяльності. Регулятивні принципи охоплюють принцип педагогічної трансформації та принцип неієрархічної впорядкованості всіх форм практики. На думку дослідника, реалізація педагогічної практики відбувається у трьох сферах: самовідкидання авторитетних відносин; виховання через навчання; співпраця поколінь. У праксеологічному полі дослідження потенціалу освіти у вихованні «людського» у людини знайшли розгляд у виступі «Технократизм викладача» професора академії Ігнатіум у Кракові Станіслава Галковського. Науковець розглядає проблеми виховання крізь призму озайомлення людини із цінностями, що розуміються як сукупність орієнтирів у діях. Цінності формуються, набуваються завдяки етичним нормам. Освітня сфера є однією із найбільш важливих, де етичні норми та приписи знаходять свою реалізацію. Лише практичний вимір етичних норм робить їх добрими правилами поведінки. У сфері освіти відбувається реалізація спільного предмету філософії та педагогіки – розвиток та виховання людини. Ця обставина, за твердженнями науковця, засвідчує тісний взаємозв'язок між їх проблемними полями та власне їх взаємне проникнення.

Тема цінностей сприймається як важлива у педагогічній рефлексії. На переконання професора університету Микола Коперника у Торуні Ярослава Горовського, аксіологія є основою у формулюванні основ теології освіти. Сучасний інтерес до теми цінностей пов'язаний з проблемами, породженими культурою на рубежі ХХ–ХХІ століть – культурою постмодерну. Не аналізуючи аксіологічний посил різних філософських концепцій, які вплинули на

створення постмодернізму, слід констатувати, що популярна версія цього напрямку викликає труднощі у визначенні базових цінностей і сенсу власного існування, а також у реалізації цінності в індивідуальному та соціальному житті. Постмодернізм науковець розглядає як ліберальне тлумачення свободи, часто змішуючи свободу зі свободою; відмову від нормативності, що проявляється, серед іншого, у заміні поняття істини терміном погляд; і заклик до толерантності до різних поглядів і поглядів – толерантності, що виникає в результаті сумніву в об'єктивній природі добра і зла. У контексті проблем, породжених постмодерністською культурою, необхідно вести мову про потреби у цінностях, освіту для цінностей або освіту для реалізації цінностей. Професор Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Світлана Ганаба зауважила, що освіта належить до складних об'єктів дослідження, оскільки ґрунтується на ідеях й помислах, діях людей. Вона відкривається зовнішньому спостерігачу лише тими гранями й ракурсами, які він хоче й спроможний побачити. До процесів освітньої взаємодії залучені суспільні процеси з різною темпоральністю перебігу. Йдеться про науку, культуру, мистецтво й їх вплив на освіту у різні часові проміжки й, відповідно, можливості пов'язані з оцінкою масштабів часу. Очевидно, що педагогіка має зосередитися на проектуванні стратегій навчальної діяльності, а не обмежуватися конкретними дидактичними побудовами. Її місія полягає у тому, щоб окреслювати орієнтири освітньої діяльності й коли вичерпають свій евристичний потенціал, переформатувати їх, відшукуючи в умовах, закономірностях нові прогалини й відповідно нові можливості для подальшого розвитку.

Друга частина конференції мала біографічний та документознавчий характер й була присвячена осмисленню інтелектуального досвіду минулих епох у вивченні

сучасного світу. Учасники міжнародної конференції реконструювала, інтерпретували та переосмислювали спадщину знаного польського педагога, філософа, психолога, засновника Педагогічного інституту у місті Катовіце Юзефа Пітера. На пленарному та секційних засіданнях науковці проаналізували етичну, педагогічну та психологічну спадщину вченого у історичному та соціокультурному контекстах, визначили позачасові та міжкультурні складові наукової творчості педагога, окреслили пізнавальні орієнтації, методи, прийоми та засоби вивчення його наукових досягнень тощо. За приклад може слугувати доповідь «Суперечка про зв'язок між душею та тілом» професора Сілезького університету Матеуша Пенчека. Дослідник використовуючи педагогічну спадщину Юзефа Пітера, презентує цікаві інтелектуальні роздуми, які торкаються питання співвідношення інтелекту та волі у пізнавальному процесі. Хоча немає сумніву у тому, що інтелект повинен бути тісно пов'язаний із людською здатністю мати концептуальні та загальні знання, що воля – це бажання, яке завжди перебуває в особливому відношенні з розумом, стверджує науковець. Професорка Сілезького університету Ірина Полєвчик звернула увагу на можливості практичного використання ідей Юзефа Пітера у розвитку інклюзивної освіти на прикладі розвитку слухового сприймання дітей

дошкільного віку. Дослідниця наголошує, що розвиток слухових навичок визначає розвиток мовлення, навчання читання та письма, а отже, основу функціонування людини в сучасному світі. Сприйняття слухових подразників – фізичний слух – це первинна навичка, основа усіх інших навичок.

Загалом, вивчення й переосмислення досвіду науковця є оновленими рецепціями й спробою переосмислити дорогоцінне послання, вартісні думки майбутнім поколінням, реконструкція його власного внеску у створення польської філософії освіти у складні часи сучасного світу.

Загалом, конференція засвідчила прагнення й солідарність науковців у піклуванні про кризові реалії сьогодення та майбутнє світу, а також про долю наступних поколінь. Зауважимо, що міждисциплінарний діалог між професіоналами у галузі психології, філософії, педагогіки, антропології, які представили різні дослідницькі центри Польщі та інших європейських країн дало можливість обговорити низку продуктивних ідей та міркувань науковців, які можуть бути продуктивними у подоланні викликів, суспільних криз та небезпек сучасного світу. В аргументації до критичного та практичного підходів у розумінні проблем світу науковці спираються на внутрішній світ людини, аналізують потенціал етики та морально-світоглядних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ганаба С. О.** (2012). Творчий потенціал педагогіки трансгресії. Ноосфера та цивілізація. Вип. 1. С. 99–105.

2. Mass culture, education and the perspective of individuality. Матеріали методологічного семінару (2016). Філософія освіти. № 1(18). С. 47–71.

3. **Nick Horney** (2015). Leadership Agility in a VUCA World. URL: <http://leadership-agility.net/wp-content/uploads/2015/01/Leadership-Agility-in-a-VUCA-World-1-12-15.pdf>

REFERENCES

1. **Hanaba, S.O.** (2012). Tvorchyi potentials pedahohiky tranhresii. [The creative potential of transgression pedagogy]. Noosfera ta tsyvilizatsiia. [Noosphere and civilization]. Vyp. 1. S. 99–105. [in Ukrainian]

2. Mass culture, education and the perspective of individuality. Materialy metodolohichnoho seminaru [Mass culture, education and the perspective of individuality. Materials of the methodological seminar]. (2016). Filosofii osvity [Philosophy of education]. № 1(18). S. 47–71. [in Ukrainian]